

dolkodásnak. Ami nélkül átlépnünk nem szabad a harmadik évezredbe.”

C. P. Snow híres gondolatát kissé átformálva: lehet hogy két harmadik évezred lesz? Az egyiket a tudomány eredményei fogják alakítani, a másik verbális fantáziá-

lások alapján formálódik meg? (László Ervin: Harmadik évezred, Veszélyek és esélyek, A Budapest Klub első jelentése. Új Paradigma. Budapest, 1998. 228 o.)

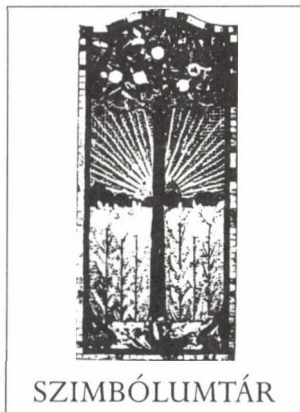
Bencze Gyula

JELKÉPEK, MOTÍVUMOK, TÉMÁK AZ EGYETEMES ÉS A MAGYAR KULTÚRÁBÓL

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a szimbólumkutatás már 1986 óta folyik és közleményei az *Ikonológia és műértelmezés* sorozatban jelentek meg. Ennek folytatásaként került sor, jórészt egyetemi hallgatók bevonásával a *Szimbólumszótár* kiadására, amelyet a Felsőoktatási Tankönyv és Szakkönyv Támogatási Program és a Nemzeti Kulturális Alap finanszírozott. Rögtön hangsúlyoznom kell, hogy a szerzők és a szerkesztők nehéz feladatra vállalkoztak, hiszen Magyarországon ilyen természetű gyűjtemény rég nem jelent meg. Legfőbb újdonsága, hogy az egyetemes szimbólumok mellett ismerteti az idevonatkozó magyar irodalom, néprajz, képzőművészet és zene anyagát, ami külön kutatási munkát igényelt.

A szimbólumszótár elvi megalapozását Újvári Edít határozta meg, aki C. G. Jung elméletére támaszkodik, de idézi Freudot, Cassirer-t, Piaget-t és a magyarok közül Hamvas Bélát is. Az általános meghatározás Cl. Lévi-Strausstól származik, aki minden kultúrát szimbolikus rendszerek összességének tart, és ebből a nézőpontból kifejtve határozza meg jelelméleti (kultur-szemiológiai) alapon a kiválasztott jelenségeket. A tagolást kultúrák szerint és a történetiség elvének érvényesítésével végzi el. A magyar vonatkozások általában a címszavak végén szerepelnek. A szimbólumok értelmezésénél az előszó-író ismerteti a realizmus elméletét, amely szerint „az ideák, eszmék és az azokra utaló szimbólumok a való dolgok fellett álló magasabbrendű realitások lent való meghatározása”. A másik, úgynevezett nominalista álláspont szerint „az emberi személyiség ki-

alakulása, annak biológiai és társadalmi tényezői egyaránt szimbolikus rendszerekben fogalmazódnak meg”. Úgy tűnik, hogy a szerkesztők inkább Jung nézeteit fogadják el, bár a kultúrák szerinti tagolódás bizonyítja az ezek közötti átjárásokat.



Pál József a szimbólumok történetéről ír, s eközben megemlíti, hogy a teljes tematikába szervesen illeszkednek a 18. századi felvilágosodás után általában mostohán kezelt „árnyékos formák”. Az igazság az, hogy bizonyos szimbólumoknál említés történik a felvilágosodás utáni értelmezésekre, de nem jelennek meg olyan fontos jelképek, mint a szabadság, egyenlőség, testvériség vagy a ráció, tehát olyan kifejezések, amelyeket maga a történelmi változás hozott magával.

Egy ilyen terjedelmű szimbólumszótár anyagáról, amelyben minden cikk szerzőjét jelzik és amelyeket szaklektorok ellenőriz-

tek, csak elismeréssel lehet szólni. A bibliográfiából kitűnik, hogy az egyetemes jelképeknel a francia, német, angol gyűjtemények adták a kiválogatás lehetőségét. Külön is ki kell emelni, hogy az egyetemes görög-római és keresztény kultúra bemutatása mellett nagy fontosságot tulajdonítanak a keleti civilizációk ismertetésének. Lehetne sorolni a kitűnő példákat, amelyek a hasonlóságokat és az ellentéteket bizonyítják. A magyar címszavak a felsorolást kiegészítik és utalnak a sajátosságokra. Néhány jó példát említenék: állat, alma, álom, apostol, Attila, Babel, bárány, betű, csillag, csodaszarvas, délibáb, Don Juan, Duna-Tisza, ég, egy és más számjegyek, éjszaka, erdő, érosz, Éva, évszakok, farkas, fehér, föld, gabona, gyöngy, hajnal, hajó, haláltánc, hangya, harang, hattyú, hold, idő, ij és nyíl, inga, Jézus Krisztus, jogar, kakas, káosz, kereszt, kígyó, korona, láb, létra, lilium, ló, madár, méh, nap, nyúl, orgia, Orpheus, ósök, paradicsom, próféta, rózsa, sámán, sárkány, Sátán, szív, tánc, templom, torony, turul, tükör, tűz, vas, vár, virág, zene. Talán ennyi is elég annak bizonyítására, hogy alapos munkáról van szó.

Ami a magyar jelentések értelmezését illeti, nem világos, hogy miért kell Álmosnál és Árpádnál az említett Jókai-művet idézni a történeti források helyett. Egyes címsza-

vaknál hiányzik a magyar vonatkozás, így az angyalnál, bibornál, cseresznyénél, gránátalmánál, hollónál (pl. Mátyás említése), kakukk, nyírfa, oroszán, ördög, hogy csak néhány példát említsek. A magyar irodalmi példák közt Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Pilinszky és Weöres szerepelnek, de egyes esetekben régebbiek, Balassi vagy Zrínyi is. E tekintetben az egyetemes és a magyar irodalmi anyag között az előbbi bizonyos mértékig háttérbe szorul, bár örömmel kell üdvözölni a magyar irodalmi példákat.

A kötet végén bibliográfia és mutatók szerepelnek (a címszavak témakörök, vallás és eszmerendszerek szerint), a keresztény ikonográfiai motívumok, attribútumok és szimbólumok szerint), amelyek megkönnyítik az egyes kultúrák közötti eligazodást. A fehér-fekete képek egy része nehezen követhető, a színes képek viszont mutatják a kultúrák közötti különbségeket.

Külön kell dicsérni nemcsak a szerzőket és a szerkesztőket, hanem a Balassi Kiadót is, amely képes volt ezt a különös gondot igénylő munkát szép formában megjeleníteni. (*Szimbólumszótár. Szerk. Pál József és Újvári Edit. Balassi Kiadó, Budapest, 1997. 533 o.*)

Köpeczi Béla

IDEGEN TÁJAK MAGYAR KUTATÓI

Még természettudományos kérdésekben jól tájékozott hazai érdeklődők előtt is kevésbé ismert: milyen tekintélyes a magyar kutatók hozzájárulása idegen tájak botanikai, növényföldrajzi feltáráshoz. Visszapillantva egészen a múlt század elejéig, a lista ugyancsak hosszú. Most, meglehetősen önkényesen csak néhány nevet említünk. Hagyományos expedíciós területünk a Balkán. A magyar érdeklődést természetessé teszi a részben közös bióta, illetve sok hazai faj balkáni eredete vagy rokonsága, a pannóniainál nagyobb fajgazdagság. *Frivaldszky Imre* már 1833-ban, nem sokkal a török

uralomtól való felszabadulás után szervez utakat a keleti Balkánra és a távolabbi területekre. Híres Balkán-kutató később *Janika Viktor*. A tudományos világ máig nagyra értékeli annak az MTA-expedíciónak a teljesítményét, amelyben *Kümmerle Béla* és *Jávorka Sándor* voltak a botanikusok, akik Észak- és Középső-Albánia addig csaknem ismeretlen flórájáról adtak számot. A magyar származású *Halácsy Jenőnek* Görögország háromkötetes flóráját köszönhetjük. A híres zoológus és etnográfus *Biró Lajos* nemcsak Új-Guinea, de sok más terület botanikai feltárázásában is közreműködött.